

กตัญญูกตเวทีกะ อริยวิถีสู่ความปรองดอง

Gratefulness: Noble Pathway towards Reconciliation

พระครูสังวรสุตกิจ (อนันต์ ญาณส่วโร)

PhrakruSungwornsutakit (Anan Yānasongvaro)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

บทคัดย่อ

มนุษย์ยังมีกิเลสต้นเหตุความทะยานอยากความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ ซึ่งมีคติทางพระพุทธศาสนา มองความขัดแย้งของบุคคลและสังคมว่าเป็น ทวิภาวะ คือความขัดแย้งภายใน เรียกว่า “ความบาดหมาง” เป็นความขัดแย้งที่ยังไม่ปรากฏแต่ซ่อนตัวอยู่ลึกๆ ภายในใจ และความขัดแย้งภายนอก ที่แสดงออกทางกายภาพ อันเกิดจากความเห็นไม่พ้องกัน ที่นำไปสู่การทะเลาะวิวาท แย่งชิง กระทั่งนำไปสู่การทำร้ายกัน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมเกิดจากสภาพปัญหาที่มาจากหลาย ปัจจัย หนึ่งในสาเหตุเหล่านั้นคือการที่คนในสังคมขาดความกตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูเป็นธรรมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ กตัญญูกตเวทีกะ เป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้เป็นเครื่องมือหล่อเลี้ยงจิตใจในการดำเนินชีวิตของบุคคล เพราะเป็นคุณธรรมที่สำคัญ อันจะเป็นฐานในการเกื้อหนุนให้สังคมเกิดความมั่นคงและพัฒนาอย่างเป็นระบบ

Abstract

Human beings still have desires deep down which may result in conflict and disagreement. From Buddhist perspective, such personal and social conflict is regarded as “twilight” situation. Twilight situation involves an internal conflict which refers to hidden disagreement, whereas external conflict expresses itself physically in the forms of quarrels, physical abuse, fights, etc. Conflict or disagreement in society is a result of numerous, multi-dimensioned problems, one of which is lack of gratefulness. Gratefulness is the virtue that brings about happiness and prosperity. Gratefulness needs to be instilled in and held by children and adults as a rule of living since such virtue is an essential foundation for a good, secure, and sustainable developed society.

๑. บทนำ

ในแต่ละวันเราพบเห็นความขัดแย้ง และข่าวของความขัดแย้งทั้งในองค์กร และสังคมทั่วไป ทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนระหว่างประเทศ ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนา แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงพ้น ตราบิโดที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่และอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมดังที่เหมาเจ๋อตุง กล่าวไว้ว่า “ไม่มีสิ่งใดที่ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีความขัดแย้งก็ไม่มีโลก”^๑ เพราะตราบิโดมนุษย์ยังมีกิเลสตัณหาความทะยานอยากอยู่ ความขัดแย้งก็ย่อมจะมีต่อไป สังคมจะไม่มี การขัดแย้งก็ต่อเมื่อสังคมนั้นเป็นสังคมแห่ง “อริยะ” นั้นหมายถึง สภาวะของจิตมนุษย์ต้องก้าวไปสู่ความเป็น “พระอรหันต์” ถึงจะไม่มี ความขัดแย้งกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อัครคินิเวสสนะ, ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมไม่วิวาท ห่มเถียงกับใครๆ โวหารใดที่ชาวโลกนิยมนพูดกัน ก็ไม่ยึดมั่น กล่าวไปตามโวหารนั้น”^๒ และ “มุนีผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น รู้จักสมณพราหมณ์ ผู้เป็นเจ้าลัทธิเหล่านี้ว่าเป็นผู้เข้า

^๑ www.moe.go.th/wijai/conflict.doc

^๒ เหว่ วิมุตตจิตติโต โข อัครคินิเวสสน ภิกษุ น เกนจิ ส่วทติ น เกนจิ วิวทติ ยณจ โลกานวุตต เตน โวหารติ อปรามลสิ. ม.ม.(บาลี) ๑๓/๒๐๖/๑๘๒, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๗๕/๒๔๓.

ไปอาศัยทิวและรู้จักเป็นที่อาศัย นักปราชญ์ครั้นรู้จักแล้ว ก็หลุดพ้น ไม่ถึงการวิวาทกัน”^๓ พระพุทธพจน์บทนี้ย้ำเตือนว่า บุคคลที่เข้าถึงความจริงในขั้นสูงสุดทางพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมไม่มีความขัดแย้งในสภาวะธรรม ไม่มีความสงสัย หรือตั้งข้อสงสัยแกต่อสภาวะธรรม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยิ่งเป็นไปไม่ได้ที่ผู้บรรลุธรรมจะก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน

แต่ด้วยโลกของความเป็นจริงมนุษย์ในสังคมปัจจุบันมนุษย์ยังอยู่ไกลในวิถีของพระอริยบุคคล ความขัดแย้งจึงมีคู่กับสังคมมนุษย์ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็ทุกชนชั้นในสังคม และเกิดขึ้นทุกระดับตั้งแต่หน่วยเล็กที่สุดในสังคม คือ “ครอบครัว” ซึ่งประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก ก็ย่อมจะมีความขัดแย้งกัน เช่น พ่อกับแม่ขัดแย้งกันบ้าง ลูกกับพ่อแม่ขัดแย้งกันบ้าง หรือแม่แต่ลูก ซึ่งมีพี่กับน้องก็ย่อมจะขัดแย้งกันบ้าง ขึ้นอยู่ที่ว่าจะมีวิธีอย่างไรในการแก้ไขความขัดแย้งนั้นๆ

ความขัดแย้งในมิติของพระพุทธศาสนาองความขัดแย้งของบุคคลและสังคมว่าเป็น “ทวิภาวะ” ซึ่งมีประเด็นความหมายใน ๒ ประการ^๔ คือ

๑. ความขัดแย้งภายใน (Internal Conflict) หมายถึง ภาวะหรืออาการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแต่ละบุคคล อันเกิดมาจากความต้องการของบุคคลที่ได้สั่งสมพฤติกรรมของตนเองจนกลายเป็น “จริต” ของบุคคล ซึ่งมีทั้งโทสจริต โมหจริต และราคะจริต และภาวะอันเกิดมาจากความแปลกแยกในตนเองหรือความแปลกแยกจากคนอื่นๆ ตั้งแต่ในครอบครัว องค์กร หรือสังคม ที่อาจก่อให้เกิดความสับสน ความลังเลสงสัย ความฟุ้งซ่าน ความพยายาม และความไม่รู้จักจริงในสิ่งที่ควรจะทำ ประพฤติปฏิบัติหรือปัญญา ซึ่งความขัดแย้งในลักษณะของวิชาดังกล่าวยังไม่แสดงออกทางกายภาพให้คนอื่นได้รับรู้ เรียกว่า “ความบาดหมาง” อันเป็นความขัดแย้งที่ยังไม่ปรากฏหรือซ่อนตัวอยู่ลึกๆ ภายในใจ (Latent Conflict)

๒. ความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) หมายถึง ภาวะของความขัดแย้งที่บุคคลหรือกลุ่มคนขัดกัน ไม่ลงรอยกัน และไม่เห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ภาษาชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางองค์กรและสังคมที่แตกต่างกัน จนนำไปสู่การปะทะสังสรรค์กันในระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่มบุคคล กลุ่มบุคคลต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคลต่อกลุ่มบุคคล อันเป็นการแสดงออกในเชิงกายภาพ เช่น ทะเลาะวิวาท แย่งชิง บาดหมาง จนนำไปสู่การทำร้ายร่างกายของบุคคลอื่น เป็นต้น

^๓ ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๑๑๒/๓๓๕.

^๔ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), การมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในมิติพระพุทธศาสนา, สำนักวิจัยข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๙๒-๙๓.

จะเห็นได้ว่า สาเหตุของความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ทั้งภายในและภายนอก เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะทำให้เกิดความเสียหายมากกว่าความเจริญรุ่งเรือง เพราะความขัดแย้ง ส่งผลให้เกิดความบาดหมาง และความแตกแยก อันส่งผลให้สังคมขาดซึ่งความสามัคคี ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ความขัดแย้งดังกล่าวจะเป็นภาพลบติดตาทั้งหมดทุกกรณี หากแต่ว่าต้องสามารถแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าวให้เกิดความปรองดอง ให้เร็วที่สุด ขัดแย้งในระยะเวลาที่สั้นที่สุด ทั้งนี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอแนวทางในการสร้างความปรองดองตามแนวทาง “กัตถัญญกตเวที”

๒. ความสัมพันธ์ของความปรองดองกับความกัตถัญญกตเวที

๒.๑ วิธีการอยู่อย่างปรองดอง

ความปรองดองในภาษานานามีหลายคำ แต่คำที่ถูกกล่าวมากคือ “สมวายะ”^๕ แปลว่า ความพร้อมเพรียงความประสานกลมกลืนและการอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง คำที่มีความหมายใกล้เคียง เช่น สามัคคี สมานฉันท์ ส่วนภาษาไทยคำว่า ความปรองดอง^๖ มีหลายความหมายเช่น การออมชอม การประนีประนอม การยอมรับ การไม่แก่งแย่งกัน การตกลงกันด้วยความไกลเกลี่ย การตกลงกันด้วยไมตรีจิต

ความปรองดองจึงเป็นส่วนสำคัญที่นำมาซึ่งความสุขสงบแก่หมู่คณะ แม้ในความตอนหนึ่งที่ปรากฏว่า ความปรองดองนี้ถือเป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า^๗ และเป็นคุณระดับศีลของพระสาวกถึงความตอนหนึ่งว่า

“มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าสมบูรณด้วยศีลเป็นอย่างไร คือ ภิกษุละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พุดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี”^๘

^๕ สหาวยเวน พยาเปตวา อยตีติ สมวาโย. ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคมคร-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๓), หน้า ๗๑๓.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๒.

^๗ ที.ลี. (ไทย) ๙/๙/๔.

^๘ ที.ลี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕.

ส่วนภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์^๙ หรือประพฤติตามภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์^{๑๐} ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (ครุกาบัติ) ผู้ทำการยุยงสงฆ์ให้แตกกัน (สังฆเภท) เป็นอนันตริยกรรม^{๑๑} นอกจากนี้ยังกำหนดสายสัมพันธ์แห่งความปรองดองในหมู่สงฆ์ไว้ด้วยเรียกว่าวัตร เช่น อุปัชฌายวัตร สัทธวิหริวัตร อาจริยวัตร อันตวาสิกวัตร หากภิกษุกระทำวัตรต่างๆ ต่อกัน สิ่งที่จะเกิดตามมา คือความปรองดองในหมู่สงฆ์

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า “ความปรองดอง” เป็นวิถีของการอยู่ร่วมกันเป็นอารยธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้วางรากฐานของการอยู่ร่วมกันไว้

๒.๒ กัตถุญจกตเวที : คุณธรรมที่ต้องปลูกฝัง

ความดีที่บุคคลต้องปฏิบัติต่อกันเพื่อความสุขความเจริญพระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคล ๒ จำพวก^{๑๒} คือ

๑) **บุพการี** หมายถึง บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน หมายถึง ผู้ที่มีบุญคุณหรือเคยทำอุปการะแก่ผู้อื่น เช่น เคยเลี้ยงดู สั่งสอน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้ให้กำเนิดหรือตามหน้าที่ ไม่ว่าจะมากหรือน้อยโดยไม่หวังผลตอบแทน แต่ทำด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา หวังเพียงแต่ทำเพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ในพุทธศาสนาได้จัดบุพการีบุคคลไว้ ๔ ประเภทได้แก่ พ่อแม่, ครูอุปัชฌาย์, พระเจ้าแผ่นดิน, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒) **กัตถุญจกตเวที** หมายถึงบุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน หมายถึงผู้ที่ระลึกถึงบุญคุณที่ผู้อื่นเคยทำเคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมาไม่ว่าจะมากหรือน้อย สำนึกในบุญคุณของท่านอยู่เสมอ เมื่อมีโอกาสได้ตอบแทนบุญคุณไม่ว่าจะด้วยวิธีใดๆ ก็เต็มใจที่จะทำตอบแทน เป็นการสนองคุณท่านตามกำลังความสามารถ ผู้ที่เป็นกัตถุญจกตเวทีบุคคล คือ ลูกหมิง-ชาย, คิษย์ สัทธวิหริก, อันตวาสิก, พสกนิกร, พุทธศาสนิกชน

บุคคลทั้ง ๒ เรียกว่า ทูลลภบุคคล คนที่หาได้ยาก คือ บุพการีบุคคลที่จะทำอุปการะต่อผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนหาได้ยาก เพราะโดยนิสัยคนมักคิดถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนหวังจะเป็นแต่

^๙วิ.มท. (ไทย) ๑/๔๐๒/๔๔๕-๔๔๖.

^{๑๐}วิ.มท. (ไทย) ๑/๔๐๘/๔๕๐.

^{๑๑}กรรมหนักที่สุดฝ่ายบาปอกุศล ให้ผลรุนแรงต่อเนื่องไปโดยไม่มีการมอโหฬารจะมากนั้นหรือขั้นได้ (ห้ามสวรรค์ห้ามนิพพาน).

^{๑๒}คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเขียน, หนังสือเรียนเชิงบูรณาการ ธรรมศึกษาชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : เสียงเขียน, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

ผู้รับ กตัญญูกตเวทีนุคคลก็หายาก เพราะโดยนิสัยคนไม่ค่อยสำนึกถึงสิ่งที่ผู้อื่นทำดีต่อตนมักลืมบุญคุณคน บุคคลทั้งสองกลุ่มจึงต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอันจะเป็นกุศลแก่กลุ่มบุคคล

คุณธรรมด้านความกตัญญูกตเวทิจึงเป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังเพื่อใช้เป็นเครื่องมือหล่อเลี้ยงจิตใจให้อยู่ในการดำเนินชีวิตซึ่งความกตัญญูนี้เป็นหนึ่งในมงคลชีวิต ๓๘ ประการ อันเป็นธรรมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ หรือสิ่งที่ทำให้มีโชคดี^{๑๓} กตัญญูมีความหมายคือ รู้อุปการคุณที่ท่านทำให้รู้คุณท่าน^{๑๔} กตัญญูกตเวทิจึงคือผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^{๑๕} คุณธรรมข้อนี้ถือได้ว่าเป็นคุณธรรมที่ช่วยพัฒนาไปสู่ความละเอียดประณีตยิ่งขึ้นและให้เจริญขึ้นในคุณธรรมอื่นๆ จึงทำให้ผู้คนมีธรรมะในวิถีการดำเนินชีวิตมนุษย์ก็จะดำเนินชีวิตได้ถูกต้องและดีงาม ปัญหาความขัดแย้งในตน และผู้อื่นอันจะลุกลามไปสู่ประเทศชาติบ้านเมืองก็จะไม่เกิดขึ้น

ด้วยเหตุที่ว่าความกตัญญูกตเวทิจึงจัดเป็นคุณธรรมของคนดี ดังภาษิตว่า “นิमितต์ สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา” หมายความว่า “ความกตัญญูรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏเป็นเครื่องหมายของคนดี” เราจึงเห็นได้ว่าในจริยวัตรของคนดีทั้งหลายล้วนแต่มีความกตัญญูกตเวทิจึงทั้งสิ้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้มีความกตัญญูอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ทรงแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระองค์ทรงรำลึกถึงต้นมหาโพธิ์ที่ให้ร่มเงาแก่พระองค์จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ประทับยืนห่างจากต้นมหาโพธิ์พอประมาณ ประทับยืนเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระหัตถ์ซ้าย จ้องพระเนตรไม่กะพริบไปยังต้นมหาโพธิ์ที่พระองค์ตรัสรู้เป็นเวลา ๗ วัน เพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อต้นไม้ เราเรียกปางนี้ว่า ปางถวายเนตรเป็นพระประจำวันอาทิตย์^{๑๖} พระปางนี้มีที่มาจากกรณีที่พระพุทธองค์ทรงเห็นคุณค่าและมีความกตัญญูต่อธรรมชาติ

เมื่อบุคคลมีความกตัญญูกตเวทิจึงต่อผู้มีพระคุณ ก็จะทำให้ตนมีคุณธรรม และเมื่อตนเองมีคุณธรรมก็ย่อมเคารพธรรมด้วยความปรองดองหรือความสามัคคีตามคำสอนในพระพุทธศาสนา

^{๑๓} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๓๒๐-๓๒๑.

^{๑๔} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๕**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๕.

^{๑๕} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๓๘.

^{๑๖} พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตฺโต), **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, หน้า ๑๔.

๓. สภาพปัญหาสังคมที่ขาดความกตัญญูทเวท

ในทุกๆ สังคมย่อมมีปัญหาที่ที่แตกต่างกันไป เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ เกิดจากจุดเล็กๆ แล้วแผ่กว้างออกไป ส่งผลกระทบต่อสังคมส่วนรวม หากจะกล่าวถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นก็เนื่องมาจากน้ำมือของมนุษย์เพราะเกิดความขัดแย้งภายในใจตนเองส่วนหนึ่ง บางครั้ง อาจเกิดขึ้นเพราะปัจจัยภายนอกก็ได้ ทั้งนี้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคม ไม่มากนักน้อย

ปัญหาสังคมคือสภาวะการณ์ที่เลวร้ายมีพิษเป็นภัยไม่สอดคล้องกับค่านิยม เป็นไปในทางไม่ดี ไม่พึงปรารถนาเบี่ยงเบนไปจากภาวะสังคมปกติ มีผลกระทบต่อคนจำนวนมากพอสมควรคุกคามก่อกวนอันตรายเสียหายแก่สังคมคนจำนวนมากเดือดร้อนเกิดความรู้สึกไม่พอใจ และคนเหล่านั้นคิดว่าปัญหานั้นมีวิธีทางจะแก้ไขได้พิจารณาเห็นว่าควรจะมีการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดร่วมกันเพื่อแก้ปัญหานั้นให้หมดไปหรือเบาบางลงที่สุดก็อาจมีพฤติกรรมแสดงออกซึ่งปฏิกิริยาต่อต้านดำเนินการจัดปัญหานั้น^{๑๗}

ความกตัญญูมีบทบาทสำคัญในสังคมทำให้สถาบันครอบครัว และสังคมมั่นคงซึ่งนับว่าเป็น หลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเองความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัวโดยบิดามารดาทำหน้าที่เป็นบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูอันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไปความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดปลอดภัยปัญหาสังคมเช่นปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยงปัญหา สงครามปัญหาความโหดร้ายทารุณปัญหาการเมืองปัญหาเศรษฐกิจจะหมดไปสภาวะสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติจะไม่ถูกทำลายเพราะคนมีความกตัญญูยอมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ทุ่งนาแม่น้ำลำธาร ถนนหนทางและสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ ช่วยกันอนุรักษ์บำรุงรักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับ มนุษย์อย่างสมดุล หากเกิดสภาพปัญหาของการไม่มีความกตัญญู จะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งอัน จะส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลต่อบุคคลซึ่งหมายถึง การไม่เข้าใจและไม่เข้าใจ หน้าที่อันจะพึงปฏิบัติต่อกันและกัน ในทางพระพุทธศาสนาได้สอนเรื่องของการปฏิบัติต่อกันและกัน ตามบทบาทหน้าที่ เช่น พ่อแม่กับลูก ศิษย์กับอาจารย์ พุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา ประชาชน ต่อสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันและกัน บางครั้งอาจจะมองว่าเป็น จุดเล็กๆ ในของสังคม แต่ก็ส่งผลให้เกิดปัญหาในระดับสังคมและระดับชาติได้ เช่น ปัญหาพ่อแม่กับ ลูก ซึ่งต่างฝ่ายต่างไม่ทราบถึงหน้าที่ของกันและกัน ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัวเมื่อเกิด ปัญหาครอบครัวแล้วทำให้เกิดปัญหาสังคมกระทบกระเทือนในระบบโครงสร้างใหญ่ของสังคม ปัญหา สังคมที่เกี่ยวกับกตัญญูทเวทที่มีประเด็น ดังต่อไปนี้

^{๑๗}โกศล วงศ์สวรรค์ และสถิต วงศ์สวรรค์, **ปัญหาสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น (1997), ๒๕๔๓),

๑. ระดับครอบครัว ได้แก่ ปัญหาพ่อแม่กับลูกหากพ่อแม่ขาดการทำอุปการะไม่ทำหน้าที่ตามหลักธรรมเมื่อให้กำเนิดลูกแล้วก็ไม่ใส่ใจที่จะเลี้ยงดูอบรมให้เจริญด้วยจิตที่อาทรพ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณที่บุตรธิดาต้องทดแทนบุญคุณแต่พ่อแม่ไม่รู้หรือรู้แต่ก็ไม่ทำหน้าที่จึงขาดการสร้างอุปการคุณแก่บุตรธิดา เช่น ไม่เลี้ยงดู ไม่ให้การศึกษา ไม่อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีทั้งยังประพฤติดนเป็นแบบอย่างอันดีแก่บุตรธิดา เมื่อการเป็นเช่นนี้บุตรธิดาจึงไม่ซาบซึ้งในบุญคุณ ไม่มีความสัมพันธ์อันที่จะทดแทนคุณเมื่อขาดการอุปการะกันแล้วก็จะทำให้ต่างฝ่ายต่างไม่รู้จักหน้าที่ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งแปลกแยกทางความคิดและพฤติกรรมของบุตรธิดาต่อพ่อแม่จึงเกิดขึ้นในลักษณะของความตื้อรั้นความหลงเนรคุณบุตรธิดาทอดทิ้งพ่อแม่ไม่อุปัชฌ์เลี้ยงดู ขาดหิริโอตตปปะประพฤติดิตต่อพ่อแม่ทั้งทางกายวาจาใจ เพราะพ่อแม่และบุตรธิดาไม่รู้และไม่ทำหน้าที่อันเป็นอุปการคุณและปฏิการคุณต่อกันจึงเป็นสาเหตุแห่งปัญหาครอบครัวและนำไปสู่ปัญหาสังคมในลักษณะต่างๆ

๒. ระดับสถาบันการศึกษา ได้แก่ ปัญหาศิษย์กับครูอาจารย์ ครูอาจารย์ถือว่าเป็นผู้ทำอุปการะแก่ศิษย์ ครูอาจารย์คือผู้ประกอบด้วยองค์คุณแห่งกัลยาณมิตรคือมีเมตตากรุณาหนักแน่นนำเคารพทรงภูมิทางปัญญาฉลาดในการชี้แจงเป็นที่ปรึกษาที่ดีเป็นผู้พร้อมรับฟังการวิพากษ์วิจารณ์ให้ศิษย์เรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งและปกป้องไม่ให้ศิษย์ตกไปในทางชั่วอันเป็นส่วนในการสร้างสรรค์ชีวิตของศิษย์ทั้งทางกายและจิตวิญญาณ สภาพสังคมที่มีบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์และกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างและแปลกแยกในรูปแบบและเป้าหมาย ทำให้บทบาทหน้าที่ครูอาจารย์ที่มุ่งตอบสนองระบบทุนนิยมมุ่งให้วิชาความรู้แก่ศิษย์โดยไม่ได้ยึดความมีคุณธรรมของครูอาจารย์กระบวนการเรียนรู้จึงขาดการฝึกหัดอบรมครูอาจารย์จึงมีสถานะเป็นผู้ประกอบวิชาชีพทางการสอนหนังสือขาดกระบวนการยกระดับจิตวิญญาณของศิษย์ขาดจิตสำนึกความเป็นครูอาจารย์ที่ดี ศิษย์ก็ขาดจิตสำนึกความเป็นศิษย์ที่ดีขาดหิริโอตตปปะประพฤติดิตต่อกันทั้งในเรื่องคุณธรรมและศีลธรรมอื่นๆ เช่น เรื่องซื่อสัตย์เรื่องการแสวงหาผลประโยชน์อื่นๆ จากศิษย์ ครูอาจารย์แสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสมมีลักษณะของผู้ขายบริการทางด้านการศึกษา ศิษย์ก็อยู่ในสถานะของผู้ซื้อบริการจึงไม่เคารพนับถือประพฤติดีหยาบคายลบหลู่คุณและทำลายเกียรติภูมิของครูอาจารย์ เพราะว่าศิษย์ขาดกระบวนการขัดเกลาทางจิตวิญญาณจึงขาดปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิขุญโอบไม่รู้จักเหตุไม่รู้จักผลไม่รู้อุปการคุณที่ตนเองได้รับและพึงทดแทนคุณ นี่เป็นสภาพปัญหาสังคมที่ขาดกตัญญูทเวที่ระหว่างศิษย์กับอาจารย์

๓. ระดับสถาบันศาสนา ได้แก่ ปัญหาพุทธศาสนิกชนกับพระพุทธศาสนา หากจะกล่าวถึงพระพุทธศาสนาต้องกล่าวถึง พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักบวชเป็นผู้มีชีวิตเนื่องด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวมโดยอาศัยความศรัทธาเกื้อกูลอุดหนุนจากประชาชนคือดำรงตนอยู่ด้วยอุปการะของประชาชนจึงสำนึกทดแทนคุณด้วยการทำหน้าที่ตามหลักพระธรรมวินัยและสถานะทางสังคม แต่เพราะบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงตามกระแสแห่งโลกสมัยใหม่ทุนนิยมบริโภคนิยมและกระแสวัฒนธรรมอื่นทำให้นักบวชไม่อาจยึดหลักการเดิมตามหลักพระธรรมวินัยโดยเฉพาะการ

เป็นแบบอย่างเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากความทุกข์ แต่กลับมุ่งแสวงหาประโยชน์สุขส่วนตนไม่เอื้อเพื่อสังวรในพระธรรมวินัยและเสขียวัตรแบ่งแยกหมู่คณะกระทำลัทธิธรรมปฏิรูปลือกวงประชาชนดำรงชีพ เช่น ใ้ห่วยหรือประกอบพิธีไสยศาสตร์มุ่งให้ได้ลาภสักการะสร้างลัทธิความเชื่อสนองตอบผลประโยชน์ตนเอง ไม่ศึกษาและไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์สังเคราะห์ประชาชน ทำให้ประชาชนขาดที่พึ่งทางใจขาดภาวะความเป็นคนดีของสังคม ขาดคุณธรรมจริยธรรมจึงลุ่มหลงในอบายมุขสิ่งเสพติดประพตติรุนแรงต่อกันซึ่งล้วนเกิดจากนักบวชขาดการทำปฏิการคุณหรือขาดกตัญญูทเวที่ต่อประชาชนนั่นเอง

๔. ระดับสถาบันชาติ ได้แก่ ปัญหาประชาชนต่อสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ผู้ทรงเป็นพระประมุขของประเทศ สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์องค์ก่อนๆ ซึ่งได้รับการเคารพของประเทศไทย ไม่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่น มอบมรดกคือเอกราชและอธิปไตยไว้ให้แก่พวกเรา ทุกวันนี้พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของชนชาติไทย ทรงสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อความสุขของพสกนิกร โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ แม้จะอยู่ในถิ่นทุรกันดารไกลแสนไกลเพียงใด พระองค์ก็เสด็จไปบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ช่วยเหลือและให้กำลังใจเสมอ

เมื่อประชาชนได้รับประโยชน์ในการดำเนินชีวิตจากการปกครองแห่งรัฐเป็นผู้มีส่วนร่วมกิจกรรมทางกระบวนการปกครองของรัฐในด้านอำนาจอธิปไตยแต่ไม่ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่เป็นอุปการคุณหรือประโยชน์ต่อรัฐขาดความรู้ความเข้าใจในหลักอธิปไตยแห่งรัฐ ดังนั้นจึงละเลยในบทบาทที่เรียกว่าเป็นสิทธิหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อรัฐแต่มุ่งหวังความช่วยเหลือจากรัฐในรูปแบบการมีเสรีภาพ ความเสมอภาค ไม่ยึดมั่นในหลักการหลักความถูกต้องและยุติธรรมจึงประพตติผิดต่อกฎหมายและข้อปฏิบัติอื่นๆ ของรัฐ ขาดความสำนึกในการเป็นพลเมืองที่ดี มุ่งหมายเอาประโยชน์ของตนละเลยประโยชน์แห่งรัฐก่อให้เกิดความเสื่อมประโยชน์ ขาดความสามัคคีปรองดองไม่สนองตอบอุปการคุณแห่งรัฐ เป็นพลเมืองที่ด้อยในบทบาทหน้าที่ ขาดศักยภาพไม่อาจเป็นพลวัตในการพัฒนาารัฐให้เจริญรุ่งเรืองได้ นี่คือนสภาพปัญหาที่ประชาชนขาดความกตัญญูทเวที่ต่อรัฐ

จากสภาพปัญหา ข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของการขาดความกตัญญูทเวที่ตา จึงก่อให้เกิดปัญหา ปัญหาดังกล่าวนั้นส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง ขาด “ความปรองดอง” ในสังคม ปัญหาจากจุดเล็กไปหาจุดใหญ่และลุกลามไปจนทำให้เกิดความเดือดร้อนในระดับสังคม

๔. การปฏิบัติตามหลักกตัญญูทเวที

เมื่อมนุษย์รู้และเข้าใจคำว่า “กตัญญูทเวที” อย่างนี้แล้ว จะต้องลงมือปฏิบัติอย่างตั้งใจ เพราะเมื่อรู้และเข้าใจนำสู่การปฏิบัติต่อกันและกันได้จะสามารถลดซึ่งความขัดแย้งในตนเองและผู้อื่น ฉะนั้น เพื่อให้สอดคล้อง จึงขอเสนอความกตัญญูทเวทีสู่วิถีแห่งการปรองดองเป็นประเด็นๆ ดังต่อไปนี้

๔.๑ การปฏิบัติต่อกันในสถาบันครอบครัว

พ่อแม่เป็นผู้อนุเคราะห์สังเคราะห์บุตรธิดาคอยช่วยเหลือสิ่งต่างๆ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนมุ่งทำอุปการคุณด้วยดวงจิตที่เต็มไปด้วยความรักความปรารถนาดีอย่างไม่เสื่อมคลาย ซึ่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้แสดงอุปการคุณของมารดาบิดาอันเป็นการอนุเคราะห์บุตรธิดา ๕ ประการ ประกอบด้วย ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) ทาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้ ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร^{๑๘}

ส่วนบุตรธิดาผู้มีความกตัญญูทเวทีมุ่งตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาสามารถกระทำได้ใน ๒ ระยะคือการตอบแทนคุณขณะมารดาบิดามีชีวิตอยู่และการตอบแทนคุณเมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้วมีรายละเอียดดังนี้

๑. การตอบแทนคุณมารดาบิดาขณะยังมีชีวิตอยู่ สามารถกระทำได้ใน ๒ ลักษณะคือการตอบแทนด้านกายภาพและการตอบแทนด้านจิตใจ

๑) การตอบแทนด้านกายภาพ พระพุทธศาสนาได้แสดงหน้าที่ที่ลูกพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาเป็นการตอบแทนคุณด้านกายภาพโดยหน้าที่ ๔ ประการคือ ๑) ประนินบัติเลี้ยงดู ๒) ช่วยทำกิจของท่าน ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท^{๑๙}

๒) การตอบแทนด้านจิตใจ บุตรธิดาที่จะเป็นผู้ประเสริฐได้นั้นต้องเป็นผู้ที่เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดาดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในชัตตยสูตรว่า “บรรดาบุตร บุตรผู้เชื่อฟังประเสริฐที่สุด”^{๒๐}

^{๑๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๓.

^{๑๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๒๐}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔/๑๔, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔/๘.

๒. การตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาเมื่อก่อนล่วงลับไปแล้ว^{๒๑} บุตรธิดาผู้เป็นกตัญญูกตเวที
ชนต้องปฏิบัติหน้าที่ของลูกที่ดียามที่มารดาบิดาล่วงลับไปโดยการจัดงานบำเพ็ญกุศลตามหลักศาสนา
หรือตามประเพณี ความเชื่อในสังคมที่ตนอาศัยอย่างดีที่สุดตามฐานะเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญู
กตเวทีรำลึกสำนึกในบุญคุณและเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ท่าน การทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลไป
ให้มารดาบิดานั้นมีคุณค่าที่เกิดขึ้น ๒ ประการคือ

๑) คุณค่าทางสังคมเป็นการประกาศยกย่องคุณงามความดีของท่านให้ปรากฏแม้มารดา
บิดาล่วงลับไปแล้วแต่กระทำชื่อของท่านให้ปรากฏแก่สาธารณชน

๒) คุณค่าแก่ตนเองเป็นโอกาสที่จะทำความดีส่วนตนตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ
คือ ทาน ศีล ภาวนา ก่อให้เกิดการฝึกฝนอบรมสั่งสมคุณความดีเกิดความภูมิใจภูมิใจให้แก่นตนเอง
คือได้แสดงความเป็นสัตบุรุษและความเป็นคนดีที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๔.๒ การปฏิบัติต่อกันในเรื่องการศึกษา

การศึกษาเป็นรากฐานของการสร้างองค์ความรู้ ได้แก่ ครูอาจารย์ผู้เป็นทักขิณทิสหรือเป็น
ปฐนียบุคคลคือบุคคลผู้ควรแก่การบูชาเพราะมีความอนุเคราะห์ศิษย์ ๕ ประการ คือ ๑) แนะนำให้
เป็นคนดี ๒) ให้เรียนดี ๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ๔) ยกย่องให้ปรากฏในมิตร
สหาย ๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย^{๒๒}

ลูกศิษย์พึงแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อครูอาจารย์ผู้เป็นปฐนียบุคคลคือบุคคลผู้ควรแก่
การบูชา ๕ ประการคือ ๑) ลูกขยันรับ ๒) เข้าไปคอยรับใช้ ๓) เชื้อฟังคำสั่งสอน ๔) ดูแลปรนนิบัติ
๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๒๓}

๔.๓ การปฏิบัติต่อกันระหว่างพุทธศาสนิกชนกับพระพุทธรศาสนา

พระพุทธรศาสนาได้กล่าวแสดงถึงอุปการคุณที่พระสงฆ์มีต่อศาสนิกชน ๖ ประการคือ
๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ๔) ให้ได้ฟัง
สิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ๖) บอกทางสวรรค์ให้

^{๒๑} พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธี), “ความกตัญญูกตเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมอง
พระพุทธรศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๙), หน้า ๖๘-๖๙.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

การปฏิบัติหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกาพระพุทธานุสาได้กล่าวแสดงถึงหน้าที่ที่อุบาสกอุบาสิกาพึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์ ๕ ประการคือ ๑) จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา ๒) จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา ๓) จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา ๔) เปิดประตูต้อนรับ ๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ^{๒๔}

อีกมิติหนึ่ง พุทธศาสนิกชน จะต้องปฏิบัติต่อพระพุทธานุสา เนื่องจากพระพุทธานุสาเป็นศาสนาที่มีคุณประโยชน์แก่ชาวโลก ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติมีความสุข และสังคมสงบสุข ดังนั้นพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย พึงมีความกตัญญูกตเวทิต่อพระพุทธานุสา ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ ดังนี้^{๒๕}

๑. ศึกษาหาความรู้ ทั้งทางโลกและทางธรรม การศึกษาทางโลกจะช่วยในการประกอบอาชีพที่สุจริต ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข ส่วนความรู้ทางธรรม เป็นความรู้ที่จะทำให้สามารถดำเนินชีวิตไปในแนวทางที่ถูกต้อง ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ให้กระทำ ความชั่ว และยังช่วยให้เป็นคนมีจิตเมตตา เอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น

๒. ปฏิบัติตามหลักธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั้น ไม่เพียงแต่จะต้องมีความรู้ เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเท่านั้น แต่จะต้องปฏิบัติตน ตามหลักธรรมคำสอนได้อย่างแท้จริง ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสงบสุข ส่วนการปฏิบัติตนตามพิธีกรรมทางศาสนานั้น จะช่วยส่งเสริมให้จิตใจของผู้ปฏิบัติ เกิดความเลื่อมใสศรัทธา และมีแนวทางในการปฏิบัติ โดยเข้าใจจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมต่างๆ อย่างถ่องแท้ การปฏิบัติตนตามพิธีกรรมดังกล่าว จึงช่วยเสริมให้สามารถปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนได้ง่ายขึ้น

๓. เผยแผ่พระพุทธานุสา เพื่อให้ผู้อื่นรู้และเข้าใจหลักคำสอนของศาสนาให้ถูกต้อง แต่ก่อนจะเป็นผู้ที่เผยแผ่พระพุทธานุสาได้ พุทธศาสนิกชนผู้นั้นจะต้องปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกที่ดีเสียก่อน ผลจากการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีจะทำให้จิตใจสงบ หน้าตาแจ่มใส ใครพบเห็นก็สรรเสริญยกย่อง และทำให้ผู้อื่นชื่นชมว่า การที่เป็นคนดีนั้น เป็นผลมาจากการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั่นเอง ก็เท่ากับเป็นการเผยแผ่คุณความดีของพระพุทธานุสา ให้แผ่กระจายออกไป

๔. ปกป้องพระศาสนา กระทำได้โดยการรักษาและทำนุบำรุงพระพุทธานุสาให้มีความมั่นคง ซึ่งสามารถทำได้โดยมีความศรัทธาในพระพุทธานุสาอย่างจริงใจ ปฏิบัติตามคำสอนอย่างสม่ำเสมอ และเคร่งครัด โดยพยายามให้คนทั่วไปเข้าใจ และทราบว่ แก่นแท้ของศาสนาอยู่ตรงไหน

^{๒๔} ศี.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๒๕} http://krupayao.blogspot.com/2007/08/blog-post_02.html

๔.๔ การปฏิบัติต่อกันระหว่างประชาชนกับสถาบันชาติ และพระมหากษัตริย์

บทบาทภาครัฐต่อประชาชนด้วยการสร้างอุปการคุณแก่ประชาชนสร้างสัญลักษณ์แห่งความเป็นชาติ อาทิ ธงชาติเพลงชาติ เครื่องแต่งกายประจำชาติ ตำนานความเชื่อถือในความเป็นชาติตลอดถึงกำหนดให้รัฐเป็นผู้แสดงบทบาทในฐานะตัวแทนระหว่างประเทศ สร้างความเป็นธรรมชาติกลมกลืนภาคการตรวจภาพแก่ประชาชนเป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นอุปการคุณที่ภาครัฐมีต่อประชาชน การแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อประชาชนในฐานะที่เป็นภาครัฐต้องให้การดูแลคุ้มครองให้สิทธิเสรีภาพเอื้อต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในรัฐหรือประเทศอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงกันโดยยึดหลักธรรมาภิบาล

ในฐานะมนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปฏิบัติต่อกันสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่จะพึงมีในสังคมนั้นๆ การปฏิบัติต่อกันตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาคือการปฏิบัติต่อกันในฐานะความเป็นกัลยาณมิตร ด้วยกาย วาจา และใจ ที่ประกอบด้วยเมตตาธรรม

๕. ผลของความกตัญญูทเวที่ก่อให้เกิดความปรองดอง

สภาพปัญหาที่ขาดความกตัญญูทเวที่คือภาวะที่ขาดความสำนึกในอุปการคุณและการตอบแทนคุณซึ่งทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์กันในบทบาทหน้าที่ด้านการอนุเคราะห์สงเคราะห์และการทดแทนคุณต่อกันทำให้เกิดปัญหาสังคมในหลายๆ ด้านดังกล่าวมา สังคมที่มีความกตัญญูทเวที่เป็นผลดีต่อการดำเนินกิจกรรมชีวิตที่เป็นคุณประโยชน์ต่อกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างทำอุปการคุณก็ย่อมอนุเคราะห์ตอบแทนคุณกันไปอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด นั่นคือกระบวนการรักษาหน้าที่รักษาคุณความดีไม่มีที่สิ้นสุดแสดงถึงความสืบเนื่องมั่นคงของคุณธรรมคือความกตัญญูทเวที่ในจิตใจซึ่งหลักการกตัญญูดังกล่าวจะส่งผลในระดับโครงสร้างของสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว การศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันชาติ

๕.๑ ผลของสถาบันครอบครัว เมื่อบุตรธิดาได้รับอุปการะจากมารดาบิดาแล้วย่อมเกิดความซาบซึ้งในอุปการคุณนั้นเป็นสายใยรักแห่งครอบครัวมีความสัมพันธ์อันดีในอันที่จะตอบแทนคุณหรือกตัญญูทเวที่ต่อมารดาบิดาความกตัญญูทเวที่ย่อมเป็นคุณธรรมที่เป็นพลังทำให้บุตรธิดาประพฤติตนเป็นคนดีมีเมตตาในสุจริต ฝ่ายมารดาบิดาก็ตั้งมั่นในคุณธรรมคอยเกื้อกูลอุดหนุนบุตรธิดาให้มีความสำเร็จและเป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ย่อมทำให้สังคมครอบครัวมีความสุขอบอุ่นมั่นคงมีความปรองดอง อันส่งผลให้สังคมที่อยู่ใกล้หรือสังคมที่มีความสัมพันธ์กันเช่น สังคมหมู่บ้าน สังคมที่ทำงาน สังคมเมือง สังคมประเทศมั่นคงมีความสุขตามด้วย

๕.๒ ผลการศึกษา เมื่อศิษย์ได้รับอุปการะจากครูอาจารย์ทั้งด้านความรู้และด้านคุณธรรม แล้วจิตสำนึกตอบแทนอุปการคุณด้วยการประพฤติตนเป็นคนดี เป็นสิ่งที่เกื้อกูลให้เกิดสำนึกที่ดีที่จะตอบแทนคุณครูอาจารย์และเป็นพลังในการที่จะสร้างประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม ความกตัญญูกตเวทิตะระหว่างศิษย์กับอาจารย์เป็นความผูกพันทางใจในการช่วยเหลืออนุเคราะห์สังเคราะห์ซึ่งกันและกันก่อให้เกิดความสมานฉันท์ระหว่างหมู่ศิษย์มีความเป็นเอกภาพในหมู่คณะมีระบอบทางสังคมที่ทำให้เกียรติเคารพนับถือผู้มีภูมิรัฐภูมิธรรมทำให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีที่จรรโลงจิตใจและทำให้สังคมมีเหตุมีผลตามความรู้ความจริงตามหลักธรรมที่จะนำสู่การปรองดอง

๕.๓ ผลที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ได้รับความเกื้อกูลจากประชาชนได้สำนึกในอุปการคุณและตอบแทนคุณของประชาชนด้วยการประพฤติปฏิบัติชอบ ทำหน้าที่ตามบทบาทและสถานะของตนกล่าวคือส่วนตนต้องมีสมณสาธูปสงบกายสงบวาจาสงบใจเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและชุมชนสังคมในด้านการพัฒนาจิตใจ การศึกษาสามัคคีธรรมและช่วยแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ต่างๆ ของประชาชนและสังคมส่วนรวมสร้างความมั่นคงแก่พระศาสนา นำพาประชาชนประสบสุขด้วยหลักการที่ว่าปกป้องพระศาสนารักษาสังคมชนธลแก่ความยากจนของประชาชน เมื่อทำได้เช่นนี้ก็ถือว่าได้ตอบแทนอุปการคุณของประชาชนเป็นเหตุให้เกิดความผาสุกสงบปรองดองแก่สังคม

๕.๔ ผลของประชาชนได้รับประโยชน์จากรัฐตอบแทนอุปการคุณแห่งรัฐด้วยการมีส่วนร่วมกิจกรรมทางกระบวนการปกครองไม่ละเลยในสิทธิหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อรัฐ ฝ่ายรัฐก็ตระหนักถึงอุปการคุณของประชาชนยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาลในการบริหารปกครองย่อมให้เกิดความยุติธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย ต่างสำนึกในการเป็นพลเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐที่ดีไม่ละเลยประโยชน์แห่งประชาชนและประโยชน์แห่งรัฐ เกิดความรักรักสามัคคีไม่มีการประทุ้งเรื่องการใช้อำนาจของรัฐการกดขี่ข่มเหงประชาชนย่อมทำให้เกิดการพัฒนาที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลนำความผาสุกความเจริญมั่นคงมาสู่ประชาชนและประเทศชาติ

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าความกตัญญูกตเวทิตะเป็นคุณธรรมที่สำคัญด้านการสร้างอุปการคุณและการตอบแทนคุณระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ ทั้งเป็นฐานเกื้อหนุนให้ระบบทางสังคมด้านต่างๆ เกิดความมั่นคงและพัฒนาอย่างเป็นระบบโดยมีคนเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติขับเคลื่อนสู่เป้าหมายแห่งความสงบสุข และสิ่งที่จะเป็นตัวชี้วัดได้ว่าจะสงบสุขได้นั้นก็คือ ความปรองดองจากกตัญญูกตเวทิตะ

๖. บทสรุป

ความกตัญญูกตเวทิต่างที่เป็นสิ่งสำคัญในสังคมมนุษย์ เพราะความกตัญญู รู้คุณ และกตเวทิต่าง คือ การตอบแทนคุณนั้น เป็นวิถีแห่งการปฏิบัติระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อสิ่งแวดล้อม อันเป็นปัจจัยเกื้อหนุน เนื่องจากว่ามนุษย์ต้องอยู่ร่วมกัน การปฏิสัมพันธ์กันในสิ่งที่ติดตามและถูกต้อง จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากว่ามนุษย์ขาดความกตัญญูกตเวทิต่าง คือภาวะที่ขาดความสำนึกในอุปการคุณและการตอบแทนคุณ ซึ่งทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์กันในบทบาทหน้าที่ด้านการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ และการทดแทนคุณต่อกัน ทำให้เกิดปัญหาต่อสังคมในหลายๆ ด้าน จึงเห็นชนวนก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคมทุกๆ ระดับ เมื่อก่อให้เกิดความขัดแย้งแล้วจะทำให้สังคมมนุษย์มีแต่ความทุกข์ เพื่อลดความทุกข์แล้วเพิ่มความสุข จึงจำเป็นต้องเดินตามวิถีอริยะ ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงสั่งสอนนั่นคือ วิถีการอยู่ร่วมกันโดยการเกื้อกูล หรือที่เรียกว่า “กตัญญูกตเวทิต่าง

ฉะนั้น สังคมที่มีความกตัญญูกตเวทิต่าง เป็นผลดีต่อการดำเนินกิจกรรมชีวิตที่เป็นคุณประโยชน์ต่อกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างทำอุปการคุณ ก็ย่อมอนุเคราะห์ตอบแทนคุณกันไปอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุดนั่นคือกระบวนการรักษาหน้าที่ รักษาคุณความดีไม่มีที่สิ้นสุด แสดงถึงความสืบเนื่องมั่นคงของคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวทิต่างในจิตใจและแสดงว่าความกตัญญูกตเวทิต่างที่เป็นสัมมาทิฐิ ถูกต้องทั้งหลักศีลธรรม หลักกฎหมาย ธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ย่อมจะเกื้อกูลอุดหนุนความมั่นคงของสังคม อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขต่อตนเองและทั้งระบบโครงสร้างทางสังคม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง. **หนังสือเรียนเชิงบูรณาการ ธรรมศึกษาชั้นตรี**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๒.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรืองปัญญา, ๒๕๕๔.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมฉบับพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๒.

พระมหาสุทนต์อภากโร (อบอุ้น). การมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในมิติพระพุทธศาสนา. **ในรวมบทความหลักศาสนากับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท**. รวบรวมจัดพิมพ์โดยสำนักกระบวนข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

_____. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาดเมธี). “ความกตัญญูทเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สิทธิพงษ์ สิทธิขจร. **ความขัดแย้ง (Conflict)**, [ออนไลน์]: www.moe.go.th/wijai/conflict.doc.

(๑๐ เมษายน ๒๕๕๕).